

חובשים היו רבני אשכנז 'צילינדר' לכבוד שבת ויום טוב. לא לשם יהירות ולא מדרכי האמורי, אלא מפני שזאת היתה התלבושת החגיגית ביותר שהדמיון יכול לצייר. והיו מוסרים את נפשם ממש על הידור זה. עירו של אבא, לייפציג, נחשבה בגרמניה כמבצר של ה"אדומים" - הקומוניסטים. בימי ההפיכה שלאחר מלחמת העולם הראשונה רבו בה המריבות בין הצבא והפועלים. עיתים אף היו יורים ברחובות, מצב הרוחות ברחוב היה "פרולטרי" מאד, וצילינדר, ולא כל-שכן על ראשו של יהודי גבה-קומה ובעל זקן, היה סמל הבורגנות. לחבוש צילינדר בראש חוצות כמעט לפרובוקציה היה המעשה דומה.

לאחר שאיימו עליו כמה פעמים ברחוב, ידידי אבא הפצירו בו שיוותר על הצילינדר של שבת ולא נענה להם. הוא הדין בימי הנאצים, שהיו, כמובן, מסוכנים שבעתיים.

לפי תפיסתם האסתטית של דבר שבקדושה-להתהלך בשבת בלי צילינדר הרי זה חילול שבת ממש, כלומר: חילול הכבוד!

מתוך כך, לחבוש צילינדר ב"שבת חזון", לפאר ולקשט שבת של אבא בלתי אפשרי היה. לכן שמור היה צילינדר מיוחד לאותה שבת יחידה בשנה. צילינדר מתקפל היה. עיקר ליקויו שלא היה מבריק, לא היה עשוי ממשי. צורתו-צורת צילינדר, אבל בלי ההדר שבו. העגלונים שהיו הולכים אחרי המיטה בהלוויות המפוארות של הגויים העשירים היו חובשים צילינדרים כאלה. אנו הילדים, שראינו את אבא בכובע לא-כובע, מהודר בלי הדר, גבוה ואינו מבריק - נדמה היה לנו, שפנה זיוו של יום השבת, שכל שחור האבלות מבצבצת מן הצילינדר שאינו צילינדר כלל.

אבא, זכרונו לברכה מראשי גולת אשכנז היה, ולא בלבד שרבה של עיר היה, אלא אף מנהל גימנסיה היה.

זה בזה תלוי וזה מזה יצא. ראה שילדי ישראל מתחנכים על ברכיים זרות ומוכרחים לחלל את השבת בבת-ספרייהם של הגויים, ראה שאין איש, קם והשמיט לשנה אחת ש"ס ופוסקים מידו, וחיפש לימודי נעוריו בחכמות חיצוניות, ועמד בבחינות, למען תהיה לו זכות לעמוד בראש בית-ספר גבוה ולייסד ולנהל תיכון על טהרת הקודש.

כיון שכך, לא היה יכול לצאת למעון קיץ או למעיינות הישועה אלא בימים שהיתה בהם חופשה רשמית בבת-הספר במדינה. מדי שנה בשנה, בהתפרסם בעיתון הרשמי של מדינת סקסוניה מועד החופשות לבתי-הספר התיכונים - בשבילנו, הילדים, מעין יום הדין היה. כי אם חס ושלום קבע המיניסטריון להשכלה שהחופשה בת חודש הימים תחול ב"בין המצרים", ידענו, שכל חופשתנו תהיה כלא היתה. כי מה אפשר לעשות במעון קיץ ב"שלושת השבועות"!!

סיפר הגאון רבי יצחק יחיאל יעקובוביץ, רבה של הרצליה: "היה זה לפני שנים רבות, הייתי בכותל המערבי, עמדת ליד הגאון רבי ברוך טולידנו. והנה שומע אני את רבי ברוך דומע ומרוגש מנהל דו שיח עם הקב"ה "מתי כבר נהיה אחרי הקיר!?! מתי כבר נעמוד בצד השני?"

סיים הרב יעקובוביץ: "בכל פעם שאני מספר את הסיפור הזה אני מתמלא דמעות - עד מתי אנחנו נעמוד לפני הכותל..."

(נר לשולחן שבת" יש"כ ליידי הרה"ג י"א)

"כי בחר ה' בציון - ימלוך ה' אלוך ציון - בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס - שבחי ירושלים... הללי אלוך ציון - בני ציון יגילו במלכם - ברוך ה' מציון שוכן ירושלים".

אשכנז, ימי בין המצרים: החזן מנגן בפסוקי דזמרה את הפסוקים אשר נזכר בהם 'ירושלים' או 'ציון' בניגון איכה או של קינות.

בחזרת הש"ץ אמר החזן את תפילת "ולירושלים עירך" בניגון של קינות ואת חתימת הברכה בניגון של איכה. וכן בתחנון אמר הש"ץ בקול את חרוזי "שומר ישראל" בניגון של קינות. מנהג זה נהגו הן בשחרית והן במנחה, מלבד במנחה של ערב שבת.

ליל שבת חזון: שרים "לכה דודי" בניגון עצוב - "אלי ציון". אין מנגנים "מזמור שיר ליום השבת" ו"יגדל" אלא אומרים בלחש... המקהלה לא שרה "מזמור", אלא הש"ץ שר בניגון 'אלי ציון'.

שחרית: אומר החזן "ברוך שאמר" בניגון של חול... "ברכו" מעט בניגון של שבת ומעט בניגון חול. אין אומרים 'א-ל אדון' בשירה אלא בניגון מיוחד לשבת זו. "לקל שבת" מנגן בניגון מיוחד ועצוב, שונה מהקודם. אין אומרים 'ויהי בנסוע' בשירה. (ממנהגי אשכנז)

"בין המצרים בין הגויים" אבא, זכרונו לברכה - הגאון רבי אפרים קרליבך רבה של לייפציג - מראשי גולת אשכנז היה. בימי בין המצרים בבית אבא היו ניגונים מיוחדים ל"שיר המעלות" ולזמירות, ניגונים לכל שבוע משלושת השבועות. וכל שבוע נעשו יותר עגומים, יותר מזעזעים, יותר מפחידים... בין השמשות בסעודה שלישית של שבת כאילו ראית את אסון חורבן הבית מגיח מן הזוויות מלאות הצללים ובא הישר אליך.

ולא רק בדיבור ובמנגינה כך, אלא בכל הליכות האדם. וכמובן, אף במלבושים. לא היו הנשים לובשות את בגדי הקיץ הבהירים, שכל כך טרחו ועמלו להתהדר בהן בקייטנה. לא מפני שהיה על כך איסור מפורש, מאליהן לא לבשו. ניטל כל חשק לכך, הרי אבלות היו. (עדות ישראל" ח"א)

קשה מכל היתה מבחינה זו הלכות "שבת חזון". הרי שבת היא מלזעוק, ואע"פ כן שבת שלפני החורבן.

אחד הקורבנות הנודעים של הפרעות בקלן לפני מסע הצלב השני היה רבי שמעון החסיד, אשר חזר מאנגליה לגרמניה לעזור לבני עמו.

אכתוב ספר זכירה - פקדת מקרה הגזירה ... "ויהי בחודש אלו, בבוא לקולוניה רודולף הכומר ירדפהו קל ויהדפהו, ויצא רבי שמעון מהעיר לשוב בספינה אל ביתו בטרוויש. ויפגעו בו אנשים ריקים בסימן שתי וערב - צלבנים - ויפצירו בו לטנף עצמו ולכפור באלוקים חיים - להטבל לנצרות - וימאן ולא שמע אליהם. ויצא גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ויכרות ראשו ויתנהו על הגת ותהי גופתו כדומן על פני השדה ואין מאסף.

ויחרדו היהודים חרדה גדולה ויאמרו: 'הנה באו ימי הפקודה, החל הנגף כי בא קיצנו'. גם בכו העם בכי גדול על הנפש היקרה אשר נאבדה. וילכו ראשי הקהל וידברו אל עירוני העיר להשיב להם את ראש הצדיק וגויתנו. ונתנום על ידי שוחד ונקבר הצדיק בקבר ישראל.

(ספר זכירה לרבי אפרים ב"ר יעקב מבונא, "עמק הבכא" לרבי יוסף הכהן)

ויהי בשנת ד' תתק"ס, ספינה באה מקולוניה ובה יהודים ועגנה סמוך לבוברט והנה אחריה ספינה אחרת. וימצאו מלחיה נערה גויה שוכבת מתה על שפת נהר ריינוס. ויצעקו הגויים על היהודים ההולכים על שפת הנהר: 'מדוע הרגתם זאת הנערה...! וילכו הלוח וצעוק אחריהם ויתפסום ויפצעום וישליכום חיים בנהר. גם את שאר היהודים שנותרו בספינה ההיא הפצירו בהם להניח אלוקים חיים - להתנצר, ולא הסכימו ויקדשו את השם.

והמלך פרידריך נטל מהיהודים בעלילה הזו חמש מאות כסף וההגמון נטל מ"ב מאות ... ולולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו, כי היו מושכים את ר' יהודה בר מנחם, אחד ההרוגים סחוב והשלך במים בריינוס וביבשה מעיר לעיר, גם בקולוניה גררוהו בכל העיר. כמעט כל אויבנו קמו לבלענו חיים, לולי רחמי ה' אשר נתן והוננו כופר לנפשנו...

(ספר זכירה)

קלן הינה העיר הגדולה והעתיקה ביותר השוכנת על גדות הריין. קהילת קלן היתה מהגדולות והמשגשגות בגרמניה ובעלת רכוש רב. בימי המגיפה השחורה, בקיץ שנת ק"ט (ט' באלול 1349) בליל חגא שלהם התנפל ההמון על שכונת היהודים, הם העלו באש את בית הכנסת על היהודים שנמלטו לתוכו ורצחו את שאר היהודים בעיר. רכושם נבזז ושטרי החובות הושמדו. רכוש היהודים נמכר וחולק בין הכנסייה לשלטון. לאחר דיונים רבים הוכרז הארכיבישוף של קלן כיורש הבלעדי של היהודים...

עשרות שנים אחר כך הותר ליהודים לחזור לקלן. הוטלו עליהם הגבלות: בלבוש. נאסר עליהם להיות נוכחים במקומות ציבוריים אלא אם כן הזמנו. צוו ללכת לבית הכנסת וממנו רק בצמדים או שלישייה. בסופו של דבר בשנת קפ"ד 1424 גורשו היהודים מהעיר.

שנתיים אחר כך בית הכנסת הוסב לכנסייה. גם אחרי שהיהודים חזרו לקלן, מאות שנים אחר כך (תקנ"ח 1798) הוא לא הושב ליהודים, ובמלחמת העולם השנייה נהרס בהפצצות בעלי הברית.

נסיים ענין זה - של העיר קלן וימי מגיפה - בחידה משולשת:
מי מגדולי ישראל נולד בט' באב בעיר קלן ונפטר ב"ז בתמוז בטולדו במגיפה? אביו שהיה מגדולי הדורות כיהן כרב וראש ישיבה בקלן? מי הם אחיו המפורסמים שנולדו בעיר זו?
תשובות: * הרא"ש בתחילת דרכו כיהן כרב וראש ישיבה בקלן. * בניו, רבי יחיאל הבכור, רבי יעקב בעל הטורים ורבי יהודה נולדו בקלן. * רבי יהודה ממלא מקום אביו הרא"ש בטולדו נולד בט' באב ונפטר ב"ז בתמוז, במגיפה השחורה (בשנת ק"ט). גם אשתו מרים ובניו חיים ושלמה מתו במגיפה. ("נר לשולחן שבת")

הגאון רבי אהרן כהן: מה שכתוב "וקבצנו והצילנו מבין הגויים", הכוונה שהקב"ה יסלק מאיתנו את כל ההשפעות הרעות של הגויים שנדבקו בנו במהלך הגלות! (שביבי חכמה ומוסר מהגדה"צ רבי דב יפה)

הווה אומר: מאומה אין אתה יכול לעשות. בין המצרים אין אתה יכול לצאת לטיולים בסביבה להנאתך, אין אתה יכול להתרחץ בנחל להנאתך, אין אתה יכול לשמוע את הקונצרט של מקהלת המקום, ספק גדול הוא לשם מה, בעצם יצאת להינפש!?

אבלות אופפת את הבית, והיא קשה כפל-כפלים, מפני שהאבלות היא, כביכול, בגלות כפולה. גלות של הגויים סתם וגלות של עיירה גרמנית זו, שכולה אומרת: מה נאה אילן זה, מגוייסת להנות את הקייטנים המכובדים. כל יום ויום יש לו תוכנית שעשועים מרתקת לבל ישמעמו אנשי הכרך שבאו לבלות כאן שבועות מספר. פעם תאורה בלילה ופעם מרוץ סוסים, פעם טיול סירות באגם ופעם הצגת תיאטרון תחת כיפת הרקיע, פעם תחרות נוטעי פרחים ופעם תחרות של הקייטנים עצמם, מתן פרס למי שקישט את המקום מסביב לכיסא הנוח שלו על שפת הים קישוט נאה ביותר.

ואתה, הינך מעורב עם הבריות מטבעך - כאן אתה מתהלך בתוך כל ההמולה העליזה הזו ומתאבל 'על שחרב בית חיינו'. (ש)

ומה נותר... מנהג יפה לילך על קברי מתים בט' באב. מהרי"ל היה רגיל לראות את הקברים מפני עגמת נפש, ובמקום שאין קברי ישראל ילך ויראה פגרי מתים - מתי עכו"ם. (מהרי"ל מנהגים)

ונהגו לילך על קברי הרוגי גזירות ועל בתי קברות. (מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג)
הגאון רבי יוסף צבי דינר סיפר שבעיר מולדתו קלן אחר סיום אמירת הקינות הלכו לבית הקברות העתיק, בו נטמנו קדושי קלן-קולוניה שנהרגו על קידוש השם בעת מסע הצלב הראשון. והסביר, שהלכו דווקא לבית קברות זה כדי לחוש ולהתאבל ביותר על הגלות והחורבן. ("מנהגי מהר"צ הלוי" כ' י"ד ועיין או"ח קט"ט")

בסדר הקינות רעדלהיים מנהג אשכנז יש קינה מיוחדת להרוגי קולוניה. (ש)
קינות מתוך רשימות רבי אלעזר בן נתן על גזירות שנת תתנ"ו

על חסיד קלוניא תלכנה בנות ישראל לקונן ולמספד רב וקינה. על קהילה קדושה והגונה חשובה וכל מעשיה באמונה. עליה מספד אייחד אבל כבנות יענה ... דמם ידין מלא גויות ... ברוגז רב בלא חנינה. על קהל הקדוש בקלוניא במספד מר קולי ארים שמסרו עצמם על קידוש השם. אגין ואתנודד בכל-ערים ואלבש שק ואפר ואשתה מר מי מרים, ואלכה - נא וארד לקונן על ההרים ... (בעל "אבן העזר")

ברשימות גזירות תתנ"ו לרבי שלמה ב"ר שמעון יש י"ב עמודים נוראים, תיאור ההריגות של יהודי קולוניה מעצרת עד ח' בתמוז: "ועתה אספר מה עשו קהל קולוניה והיאך קידשו שמו המיוחד.

ובבוקר באו האויבים וישברו הבתים וישללו שלל ויהרסו בית הכנסת ויציאו את ספרי התורה ויתעללו ויתנו למרמס חוצות. ביום העשירי לחודש סיון ההגמון חילק את יהודי קולוניה, הולכים לשבעה כפרים שלו, להצילם. והיו שם עד ראש חודש תמוז, מצפים יום יום למוות, ויתענו שני ימים של ר"ח תמוז רצופים. ולמחרת באו אויבי ה' - "האויבים המסומנים" על חסידי עליין, הרגו, טבחו ושחטו בהם, לא נותרו אלא מתי מעט!

בקץ שנת ד' תתק"ו, ערב מסע הצלב השני החל טבח ביהודי קלן-קולוניה ובהרבה ערים בגרמניה

תכתב זאת לדור אחרון כי בא שטן... נסעו מקהלות ויחנו בחרדה, היא שנת תתק"ו, צרים באו כי רודולף בליעל ורודף לישראל, כומר לעבודה זרה קם על עם ה' להשמיד להרוג ולאבד. יצא מארץ צרפת וילך בכל ארץ אשכנז לתעב בשתי וערב את הנוצרים, וילך הלוח ונובח בשם הנוצרי ללכת ירושלים להלחם בישמעאל. ואל כל מקום אשר בא דיבר רע על היהודים אשר בארץ ושיסה בנו את הנחשים והכלבים לאמר - חובתכם הראשונה - 'נקמו את נקמת הצלב משונאי בארצכם שלכם לפניכם ואחר כך תלכו להלחם בישמעאלים ...' (ספר זכירה)

יבכין מר מלאכי שלום ... בית קלונייה קלני מראשי ונפשי עלי שערוריה, רצו למנפם במים המארים וסריה ... ולבי נוהם נהימות, ואקרא למקוננות ולהכמות. (קינת רבי יואל ב"ר יצחק הלוי, חתנו של הראב"ן על סבלה של קולוניה בגזירות תתק"ז 1147)